

Temettuat Verileri Işığında Bolu Kırsalında Ekonomik ve Sosyal Yapı: Şahnalar Köyü Örneği [1844/1845]

Economic and Social Structure in Rural Bolu in the Light of Temettuat Data: The Example of Şahnalar Village [1844/1845]

Tarık Yaldirak*^{ID}

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:

Corresponding author:

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
tyaldirak@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-9472-6942

Başvuru / Submitted : 4 Haziran 2023

Kabul / Accepted : 11 Ağustos 2023

DOI: 10.21021/osmed.1309646

Atıf/Citation:

Yaldirak, T. "Temettuat Verileri Işığında Bolu Kırsalında Ekonomik ve Sosyal Yapı: Şahnalar Köyü Örneği [1844/1845]". Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 18 (2023): 140-154.

Benzerlik / Similarity : %6

Öz

Bu çalışma, Şahnalar köyünün XIX. yüzyıl ortalarındaki ekonomik ve sosyal durumunu tespit ve tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ana kaynağı 1845 yılında tutulan 3283 numaralı temettuat defteridir. Bu dönemde Şahnalar köyü Bolu Sancağı'na bağlı Çağa Kazası'nın köylerinden biridir. Takriben 125 civarında nüfusu vardır. Köyün temel geçim kaynağı çiftçiliktir. 352 dönüm tarım arazisinin %34,51'i ekilmiş geriye kalanı nadasa bırakılmıştır. Nadasa bırakılan arazinin fazla olmasında, bazı hane reislerinin asker, hasta ya da kaçak olması etkilidir. Köyde arpa, buğday ve bölgeye özgü bir ürün olan siyez buğdayı yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Şahnalar köyünün sosyo-ekonomik durumunu belirlemeye çalışılırken çevresinde yer alan aynı büyüklükteki köyler ile kıyaslamalar yapılmıştır. Şahnalar diğer köylerden sadece vergi yükünün ağırlığı yönüyle öne çıkmaktadır. Köye tahakkuk ettirilen vergi miktarı, bazı hanelerin çeşitli sebeplerle işgücüne katılamamalarından olsa gerek, diğer hanelere yüksek oranda yansımaya sebep olmuştur. Çalışmada Şahnalar Köyü, Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve sosyal yapısı içerisinde, temettuat verilerinin ışığında ele alınmıştır. Ayrıca alanda daha önce alanda yapılan tetkik araştırmalardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bolu, Çağa, Şahnalar, Temettuat, Ekonomi.

Abstract

This study aims to identify and analyze the economic and social situation of the Şahnalar village in the middle of the XIXth century. The main source of the study is the temettuat register numbered 3283, which was kept in 1845. In this period, Şahnalar village is one of the villages of Çağa kaza of Bolu sanjak. It has approximately 125 inhabitants. The main source of livelihood of the village is farming. 34.51% of 352 acres of agricultural land is cultivated and the rest is fallow. The high amount of fallow land is due to the fact that some heads of households are soldiers, sick or fugitives. Barley, wheat and einkorn wheat, a product specific to the region, are cultivated in the village.

While trying to determine the socio-economic status of Şahnalar village, comparisons were made with the villages of the same size in the vicinity. Şahnalar village stands out from other villages only in terms of the heavy tax burden. The amount of tax accrued to the village, probably due to the fact that some households could not participate in the labor force for various reasons, caused a high rate of reflection on other households. In the study, Şahnalar Village was discussed in the light of temettuat data within the economic and social structure of the Ottoman Empire. In addition, research studies on temettuat notebooks were also used.

Keywords: Bolu, Çağa, Şahnalar, Temettuat, Ekonomi.

Giriş

Çalışmanın amacı Şahnalar köyü örneğinde, bölgedeki köylerin gerek sosyal gerekse iktisadi yapısı hakkında bilgi sahibi olmaktır. Ana kaynak olarak kullanılan Temettuat defterleri bu alanda çalışma yapan araştırmacıların vazgeçilmez kaynağıdır. Şahnalar'a ait kayıtlardan Türk Edebiyatı'nın ünlü şairlerinden Âşık Dertli'nin sosyo-ekonomik durumu hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır. Dertli Şahnalar köyünde doğup büyümüştür. Dertli'nin bu sayımların gerçekleştiği senede vefat etmiş olma ihtimali yüksektir. Yani bu araştırma aynı zamanda Dertli'nin yaşam koşulları hakkında da okurlara bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma ile hem Âşık Dertli'nin doğup büyüdüğü köy hakkında hem de Bolu çevresinde kırsal kesimin koşulları hakkında bilgi sahibi olunması hedeflenmiştir.

Şahnalar köyü Bolu Sancağı'na bağlı Çağa Kazası'nın on dört köyünden biridir. Şahnalar köyü, Bolu-Gerede yolunun güneyinde yer alır. Çağa'ya 7 km, Gerede'ye ise 11 km uzaklıktadır. Köyün Türk fütuhâtı öncesinde de bir yerleşim yeri olduğu, köy ve yakınlarındaki araziden çıkan Roma dönemine ait kalıntılardan anlaşılmaktadır. “Şahna” kelimesi anlam olarak zabıt, subaşı anlamlarına gelmektedir. 1530 yılına ait devlet kayıtlarında yöredeki Deliler¹ divanında Şahnaoğulları adı geçmektedir.² Türklerin yer adı verme geleneğinde şahıs isimlerinden yararlanılmıştır. Birçok Türkmen aşiretinin, iskân edildiği bölgeye, başlarındaki beyin adı verilmiştir.³ 1530 yılına ait devlet kayıtlarında, bölgede, Şahnaoğulları adının geçmesi köyün adını buradan aldığı gösteren bir işarettir.

Çalışmanın ana kaynağını oluşturan temettuat defterleri; köyün ne kadar araziye sahip olduğunu, hangi ürünlerden ne kadar üretim yapıldığını, çalışanların hangi meslekleri icra ettiğini, köydeki hayvan varlığını ve kimin hangi işten ne kadar kazanç elde sağladığına dair bilgiler vermektedir. Şahnalar köyüne ait 3283 numaralı Temettuat defterinde yer alan veriler doğrultusunda, Osmanlı sosyo-ekonomik yapısının bir parçası olarak ele alınmaktadır. Çalışma bu minvalde, Şahnalar'ı bölgedeki diğer köylerle de kıyaslayarak köyün sosyal ve ekonomik yapısı hakkında fikir edinilmesini sağlamaya çalışmaktadır.

1. Şahnalar Köyünün Nüfus Özellikleri

XIX. yüzyıl ortasında Şahnalar köyünün nüfusunu tespit etmek için iki önemli kaynak bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1841 yılına ait Çağa Kazası nüfus defteridir. İkincisi ise 1845 yılında kaydedilen Şahnalar köyüne ait temettuat defteridir. Nüfus defterleri sadece erkek nüfusu ihtiva etmektedir. Sayımlarda erkek nüfus sayıldığından, erkek kadar kadının da bulunduğu varsayılarak erkek nüfus 2 ile çarpılmak suretiyle tahmini toplam nüfusa ulaşılabilir.⁴ Temettuat defterleri ise hane reisleri ile birlikte hanede çalışan kişileri içermekte, vergi toplama amacıyla tutulduğu için daha çok ekonomik veriler barındırmaktadır. Bu defterlerde hane sayısından yola çıkarak tahmini bir nüfus sayısına ulaşılmaktadır. Ömer Lütfi Barkan tahrir defterlerinde, sayının

¹ Divan, özellikle Kuzeybatı Anadolu bölgesinde yaygın olan yönetimi kolaylaştırmak amacıyla birkaç köyün bir araya getirilmesiyle oluşan yönetim birimidir. Bkz. İlker Yiğit “Divan” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ek-1 (Ankara 2020), s. 333-334. XVI. yüzyıldaki Deliler divanı daha sonra, ihtiyacın kalmaması sebebiyle olsa gerek, dağıtılmış ve XIX. yüzyıla gelindiğinde karşımıza Deliler köyü olarak çıkmıştır. Deliler köyü günümüzde Akıncılar olarak bilinmekte olup Şahnalar köyüne 4 km mesafededir.

² İdris Keleş, *Çağa ve Köylerinin Tarihi*, (Ankara, Yücel Ofset Matbaacılık, 2007), 188-189.

³ Mehmet Süme, “Türklerde Yer Adı Verme Geleneği ve Oğuz Boylarının Bolu'daki İzleri”, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/1 (2018): 270.

⁴ Mehmet Süme ve Abdullah Lüleci, *Mudurnu Nüfus Defteri I (1840)*, (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2022), 15.

bölgeden bölgeye değişebileceği kaydını düşerek, Anadolu vilayetleri için hane sayısı ile 5'i çarpmayı uygun görmüş⁵ ve bu yöntem pek çok temettuat defterinin değerlendirilmesinde de kullanılarak ekseri Osmanlı tarihçilerince kabul görmüştür.

1841 tarihli Şahnalar köyüne ait 698 numaralı nüfus defterinde 24 hane ve 62 erkek nüfus kaydedilmiştir.⁶ 62 erkek nüfus, 2 ile çarpıldığında 124 sayısına ulaşılmaktadır. 1845 tarihli Temettuat defterlerinde ise köyde 25 hane kaydedilmiştir. Buna göre de nüfus 125'e çıkmaktadır. Elde edilen veriler doğrultusunda, yüzyıl ortasında, köyün nüfusunun 125 civarında olduğu söylenebilir. Şahnalar'a ait 1841 tarihli nüfus kayıtları ve temettuat defteri incelendiğinde, nüfus tahminlerinde sadece 1 sayı farkla tespit edilmesi yöntemin geçerliliğini doğrular niteliktedir.

Temettuat defterleri hane reisinin yanı sıra evde başka çalışan kişi varsa onların da kazançlarını belirtmektedir. 25 haneli köyde, 3 hanede birden fazla kişi çalışmaktadır. Genellikle kadınların çalışmadığı, daha doğrusu doğrudan vergi mükellefi olmadığı bu dönemde, çalışanlar genellikle hane reislerinin yanı sıra oğulları ya da kardeşleridir.

2. Köy Halkının Meslekleri ve Kazançları

Şahnalar köyünde aktif olarak 23 kişi çalışmaktadır. Çalışan nüfusun dışında temettuat defterlerinde kaydı tutulan kişilerin durumu şu şekildedir: 2 kaçak, 1 dilenci, 2 hasta ve 2 kişi de askerdedir. Safranbolu'da bulunan 1 kişinin ise herhangi bir temettüsü gözükmemektedir. Bunların dışında 1 kişi de askeriyede çerağanlık⁷ mesleğinden emeklidir. Köydeki 23 aktif çalışanın 14'ü çiftçidir. Geriye kalan kişilerden ise 1'i çarıkçı, 1'i aşçı, 1'i zaptiye teşkilatında derbentçi⁸, 1'i çiftçi hizmetkârı, 2'si hizmetkâr ve 3'ü rençper olarak kaydedilmişlerdir.

Çiftçi hizmetkârı ve rençper olarak kaydedilenler anlaşılır şekilde tarım işçileridir. Hizmetkâr olarak kaydedilenler ise açık bir tarzda yazılmamış olsalar da köyde temel geçim kaynağının tarım olması ve başka bir meslekte hizmetkâr olsalar idi kâtip tarafından bunun kaydedileceği değerlendirilerek, ilgili kişilerin tarım işçisi olduğu düşünülebilir. Köyde çalışan nüfusun %63,63'ü çiftçi, %22,72'si tarım işçisidir. Buna göre çiftçiliğin köyün en önemli geçim kaynağı olduğu görülmektedir.

Köyün 1845 yılı itibarıyla toplam geliri 13.820,5 kuruştur. Bu miktar aynı sancağa bağlı Mengen Kazası'nın yine 25 haneli Kara Şeyhler ve Şeyhler köyleri kıyaslandığında düşük kalmaktadır. Tarafımızdan yapılan çalışmaya göre Mengen Kazası'nın Kara Şeyhler köyünün toplam kazancı 18.652,5 kuruş iken Şeyhler köyünün 24.344,5 kuruştur.⁹ Ancak yine Bolu Sancağı'nın diğer bir kazası olan Dörtdivan Kazası'na bağlı 26 haneli Dülger köyünün yıllık kazancı ise 11.113 kuruştur.¹⁰ Mengen'e bağlı köylerin toplam gelirlerinin yüksek olmasının nedeni köyde pek çok kişinin İstanbul'da aşçı olarak çalışmasıdır.

Şahnalar köyünün iktisadi gücünü belirlemek için hane başına düşen gelir miktarları üzerinden ilerlemek daha net bir görüşe sahip olunmasını sağlayacaktır. Çağa Kazası'na ait temettuat defterleri üzerine henüz bir çalışma yapılmamıştır. Ancak komşusu Bolu merkez,

⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası* 10/1, (1953): 12.

⁶ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Nüfus Defterleri (NFS.d.), 698.

⁷ Osmanlı'da aydınlatma için çıra, mum ve yağ lambaları kullanılmıştır. Çerağan ise aydınlatma vazifesiyle görevlendirilen kişidir.

⁸ İç güvenliği sağlamak için geçitlerde güvenliği sağlayan silahlı devlet gücüdür. Bkz. Ali Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)" *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25/39 (2006): 203.

⁹ Tarık Yaldrak, *XIX. Yüzyılda Mengen Kazası*, (Bolu, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, 2022), 75.

¹⁰ Serdar Demiral, *Temettuat Defterlerine Göre Bolu Dörtdivan Kazasının Sosyal-Ekonomik Durumu (1844-1845)*, (yüksek lisans tezi, Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi, 2022), 89.

Mengen, Dörtdivan ve Gerede kazalarına dair çalışmalar mevcuttur. 3283 nolu temettuat defteri verilerine göre Şahnalar köyünde hane başına düşen ortalama gelir 552,82 kuruştur. Hane başına düşen gelir miktarı Mengen Kazası'nda ortalama 846,99 kuruş,¹¹ Dörtdivan Kazası'nda 468 kuruş,¹² Gerede merkez Kazası'nda 555 kuruş, köylerinde ise 518 kuruştur.¹³ Buna göre Şahnalar köyünün civar köylerle kıyaslandığında ortalama bir gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mengen Kazası'ndaki gelirin görece yüksekliği ise, tarım dışı faaliyetin yoğun olması, her üç çalışandan birinin İstanbul'da aşçı olmasından¹⁴ kaynaklanmaktadır.

3. Tarım ve Hayvancılık

Şahnalar köyünün 352 dönüm tarım arazisi bulunmaktadır. Bu arazilerin 1845 yılı itibariyle 121,5 dönümü ekilmiş iken 230,5 dönümü nadasa bırakılmıştır. Ekili alan toplam arazinin %34,51'ine tekabül etmektedir. Bu oran çevre köylere göre düşüktür. Örneğin Dörtdivan Kazası'nda tarım alanların %42,34'ü ekilmiştir.¹⁵ Bu durumun sebebi 7 hanenin hiçbir tarım faaliyetinde bulunmamasıdır. Bir hanenin hiç tarım arazisi yoktur. Geçimini köylülerin yardımıyla sağlamaktadır. Geriye kalan altı hanenin toplam 41 dönüm arazisi vardır. Arazi sahiplerinin biri asker emeklisi, biri askerlik vazifesini yerine getirmekte, biri hasta/meczip, biri firari, diğer ikisi¹⁶ ise işçi olarak çalışmaktadır. XIX. yüzyılda mevsimlik ve gündelik işçi sayısında artış yaşanmıştır. Ekonomik durumlarını güçlendirmek isteyen köy ahalisi başka köylere ya da kaza merkezlerine çalışmak için gitmişlerdir.¹⁷ Hizmetkâr olarak kaydedilen iki kişi köy içinde, yakın köylerde ya da en yakın kaza merkezi olan Çağa ya da Gerede'de çalışmış olmalıdır.

Toplam tarım arazisi hane sayısına bölündüğünde hane başına 14,08 dönüm düşmektedir. Bölgedeki yerleşim yerlerinin arazi dağılımına bakılacak olunursa: Gerede Kazası'na bağlı köylerde hane başına ortalama 17,2 dönüm tarım arazisi düşmekteyken,¹⁸ Dörtdivan ve köylerinde ise bu oran 18,68'dir.¹⁹ Bu doğrultuda Şahnalar köyünde tarım arazisinin kıyasladığımız köylere göre daha sınırlı olduğu ortadır. Zikredilen durumun ortaya çıkmasında arazinin eğimli ve engebeli olması etkili olmalıdır.²⁰

Bölgede yetişen tarım ürünlerini, buğday (hınta), siyez buğdayı (kablucu)²¹ ve arpa (şair) oluşturmaktadır. Temettuat defterlerinde tarım ürünlerinin doğrudan üretim miktarı yazmamaktadır. Ancak ödenen öşür vergisinden üretim miktarı çıkartılabilir. Öşürü Osmanlı Devleti, arazinin verimine göre çeşitli bölgelerde çeşitli oranlarda tahsil ediyordu. Ancak 1839

¹¹ Yaldrak, *a.g.e.*, 75.

¹² Demiral, *a.g.t.*, 89.

¹³ Ramazan Kaşmer, 19. Yüzyılda Gerede Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı, (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1994), 87-88.

¹⁴ Yaldrak, *a.g.e.*, 118.

¹⁵ Demiral, *a.g.t.*, 49.

¹⁶ Bu kişilerden birinin 10 diğerinin 1 dönüm arazisi vardır. 1 dönüm arazisi olan elde ettiği ürünle hanesinin geçimini sağlayamazdı.

¹⁷ Ahmet Köç, "Orta Anadolu'da Bir Yörük Köyü: Kömürçü", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/11, (2020): 184.

¹⁸ Ahmet Ercivan, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Gerede*, (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2022) 288.

¹⁹ Demiral, *a.g.t.*, 49.

²⁰ Google Earth üzerinden "Şahnalar köyünün görünümü" son güncelleme 16.05.2023, <https://earth.google.com/web/@40.77765854,32.07765242,1094.73190431a,960.54860129d,35y,95.11216714h,73.49892744t,-0r>

²¹ Kastamonu ve çevresinde yetiştirilen bu buğday türünün samanı hayvan beslemede, taneleri ise bulgur yapımında kullanılmaktadır. İza buğdayı olarak da bilinen siyez buğdayının %32'si bulgur yapımında %68 ise hayvan beslenmesinde kullanılmaktadır. Taş değirmenlerde öğütülerek yapılan bulgur daha çok ekşili pilav, kuru pilav ve salçalı pilav şeklinde tüketilmektedir. Bkz. Sevinç Karabak v.d, "İhsangazi Tarlalarından Soframıza Kültür Mirası Siyez Buğdayı", *Toprak Su Dergisi Özel Sayı* (2019): 87-90.

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte tüm ülkede onda bir oranına sabitlendi.²² Verilerden elde edilen sonuçlara göre 1845 yılı itibariyle Şahnalar'da 630 kile buğday, 350 kile arpa ve 115 kile siyez buğdayı üretilmiştir. Buğday insanların en temel besin maddesidir. Toplanan buğdaylar değirmende öğütülerek un haline getirilmekte, elde edilen unla başta ekmek olmak üzere çeşitli besin maddeleri yapılmaktadır. Tevfik Güran'ın Karacahisar-ı Sahip Sancağı'nın Ziraat Müdürü'ne ait bir raporundan aldığına göre bir insanın yıllık ortalama buğday ihtiyacı 6 kiledir. Yine Güran'a göre köyün safi üretim değerine ulaşabilmek için üretilen ürünlerden %10 öşür vergisi, %20 oranında ise tohum ve diğer masraflar için düşülmek gerekir.²³

Şahnalar'da 630 kile buğdaydan %30'u düşüldüğünde ahaliye kalan 441 kiledir. Bu miktar yalnız 73 kişinin buğday ihtiyacını karşılayabilir. Köyün nüfusunun 125 civarında olduğu düşünüldüğünde köyün kendi ihtiyacı olan buğday üretimini sağlayamadığı anlaşılmaktadır. 115 kile siyez buğdayından yine %30 oranına tekabül eden 34,5 kile düşüldüğünde ise 80,5 kile kalmaktadır. Bu ürünün %32'si insan beslenmesinde kullanıldığı dikkate alındığında 25,5 kilesini kendileri 38 kilesini ise hayvanlar için kullanmaktadırlar. Köyün ürettiği 350 kile arpadan aynı oran düşüldüğünde köylülere hayvanlarını beslemeleri için 315 kile arpa kalmaktadır.

Şahnalar'ın bitkisel tarım üretimini değerlendirmek için yine aynı büyüklükteki köylere bakacak olursak Dörtdivan'a bağlı Dülger köyünde 310 kile buğday, 550 kile arpa, 410 kile siyez buğdayı²⁴; Mengen'e bağlı Kara Şeyhler köyünde ise 130 kile buğday, 170 kile arpa ve 420 kile siyez buğdayı üretilmiştir.²⁵ Şahnalar'ın her ne kadar kişi başı yıllık tüketim miktarını 6 kileden hesapladığımızda köyün ihtiyacını karşılayamadığı sonucuna varsak da, çevresine göre buğday üretim miktarının yüksek olduğu görülmektedir. Bölgeye özgü siyez buğdayının üretimi ise kıyasladığımız köylere nazaran kısıtlıdır.

Hayvancılık bitkisel üretim faaliyetinin tamamlayıcı bir unsurdur.²⁶ Bu yüzden tarımla uğraşan çiftçiler, hayvancılıkla da uğraşırlar. Aşağıdaki tabloda 1845 yılına ait Şahnalar köyündeki hayvan varlığı gösterilmektedir.

Tablo 1: Şahnalar Köyünde Bulunan Hayvanlar ve Sayıları

Hayvan Türü	Baş	Hayvan Türü	Baş
Sağmal Kara Sığır	23	Sağmal Koyun (Ağnam)	4
Kara Sığır Öküzü	30	Erkek Koyun (Ağnam)	4
Kara Sığır Düğesi	1	Dişi Kuzu	2
Sağman Manda	1	Erkek Kuzu	3
Dişi Malak	1	Dişi Oğlak	12
Erkek Buzağı	12	Erkek Oğlak	13
Dişi Buzağı	14	Sağman Keçi	20
Beygir	11	Erkek Keçi	14
Kısrak	1	Merkep	2
Dişi Tay	2		

²² Mehmet E. Palamut, "Aşar ve Düşündürdükleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 43/1-4, (1984): 70-71.

²³ Tevfik Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 270.

²⁴ BOA., Maliye Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri (ML.VRD.TMT.d.), 3437.

²⁵ BOA., ML.VRD.TMT.d., 4373

²⁶ Güran, *a.g.e.*, 272.

Bir çift öküzü ve onun işleyebileceği kadar toprağı tasarrufu altında bulduran köylü ailesi zirai üretimin temelini teşkil etmektedir.²⁷ Tarlaların sürülmesinde öküzün dışında at ya da katırlar da kullanılabilir. Ancak Anadolu’da en çok tercih edileni öküzdür. Bir çift at 1 iş gününde 6-7 dönüm araziye sürebilirken bir çift öküz 3-4 dönüm sürebilmektedir. Ancak eğimli ve dik alanlarda toprağı sürebilmek için öküz daha elverişlidir. Üstelik öküzü beslemek at ve katıra göre daha az maliyetlidir.²⁸ Temettuat defterlerinde “karasığır öküzü” diye kaydedilen bu hayvanın Şahnalar köyünde en yüksek sayıdaki hayvan olduğu görülmektedir.

İnsanların tarlalarını sürebilmeleri için bir çift öküze ihtiyaçları vardı. Ancak bazı haneler daha fazlasına sahipken bazılarında ya bir tane bulunmakta ya da hiç bulunmamaktaydı. Bu durumda öküzü kiralama yoluna gidiyorlardı.²⁹ Ancak Şahnalar köyünde arazisini işleyen bütün çiftçilerin en az bir çift karasığır öküzü bulunmaktadır. Tarlaların bir defa sürülmesi yetmiyordu verim alabilmek için yerine göre 2 ila 9 kez arası sürülmesi gerekiyordu. Mevsim koşulları dikkate alındığında tarlaların sürülmesi için uygun zaman iki aydan fazla değildir.³⁰ Şahnalar köyünde karasığır öküzü sayısı 30’dur. Bu 15 çift öküz bulunduğu anlamına gelmektedir. Köyde bütün öküzler işe koşulduğunda ekilecek bütün alanları maksimum değer olan 9 kez sürülmesi için 20-21 günlük sürenin yeterli olduğu görülmektedir. Bu durum üretim aracı konusunda köyün yeterli hayvan donanımına sahip olduğunu göstermektedir.

Köyde binek hayvanı olarak 11’i erkek (beygir), 1’i dişi (kısarak) olmak üzere 12 baş at ve bunların 2 baş da dişi tayları vardır. Atlar ayrıca arabalara bağlanarak taşımacılıkta da kullanılmaktadır. Eşek (merkep) daha kısa mesafeler için bilhassa köy içinde kullanılan binek hayvanıdır. Köyde 2 baş, iki ayrı hanede eşek bulunmaktadır ve bu hanelerin atı yoktur.

Sağmal hayvanlar süt sağılan hayvanlardır. Sağılan süt doğrudan tüketildiği gibi peynir, yoğurt ve yağ ürünlerinin üretilmesi için de hammaddedir. Temettuat defterine yazılan yıllık kazanç sağmal kara sığır başına 30, manda için 40, koyun için 4 ve keçi için 3 kuruştur. Koyun ve keçilerin ayrıca yünlerinden ve kıllarından da faydalanılmaktadır. Bu doğrultuda erkeklerinden de hasılat elde edilmektedir. Bu tutar erkek koyun için 4, erkek keçi için 1 kuruştur. Temettuat defterlerinde buzağı, kuzu, oğlak ve malak hayvanları henüz yavru oldukları için daha sonraki yıllarda hasılat alınacağı belirtilmiştir. Köyün sağmal hayvanlardan, erkek koyun ve keçilerden elde ettiği gelir 836 kuruştur. Köyün toplam gelirinin sadece %6,06’sını oluşturmaktadır.

4. Vergiler

Temettuat defterleri üzerinden üç tür vergi tespit edilebilmektedir. İlki Tanzimat Fermanı’nın ilanından önce tekalif-i örfiye adı altında tahsil edilen, çeşitli vergilerin Tanzimat ile birlikte “vergi-yi mahsusa” adı altında toplanmasıyla oluşan vergiydi. Devlet, eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar ise kaza birimi için bir vergi meblağı belirliyor, sonunda kazalar köylere, köyler ise hanelere tahakkuk ettiriyordu. Dağılım herkesin ekonomik gücü nispetinde yapıyordu. 1840-1845 yılları arasında tahsilat, Anadolu Halk takvimine göre³¹, Kasım ve Hızır aylarında iki

²⁷ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 250-251.

²⁸ Güran, *a.g.e.*, 97.

²⁹ Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Bellekten* 59/225 (1995), 410.

³⁰ Güran, *a.g.e.*, 96-97.

³¹ Anadolu Halk takvimine göre bir yıl Kasım ve Hızır günleri olmak üzere ikiye bölünür. Kasım günleri 8 Kasım ila 6 Mayıs arası dönemi kapsar ve 179 gün sürer. Bu süre Şubat ayının 29 gün olduğu artık yıllarda ise 180 gündür. Hızır günleri ise 6 Mayıs’ta başlayıp 8 Kasım’da sona erer. 186 günlük bir dönemdir. Hızır günlerinin ilk günü 6 Mayıs’ta yazın gelişi olarak kutlanır. Bkz. M.

taksit halinde yapılırken sonrasında mahsulat alındıktan sonra yılsonuna değin peyderpey tahsil ediliyordu.³²

İkincisi tarım üretiminden tahsil edilen Öşür vergisidir. Tanzimat'tan önce toprağın verimine göre çeşitli oranlarda alınan bu vergi Tanzimat ile birlikte onda bir oranında alınmaya başlanmıştır.³³ Üçüncüsü ise adet-i ağnam vergisidir. Küçükbaş hayvancılık üzerinden alınan bu vergi 1840 yılına kadar aynen tahsil edilirken sonrasında bu uygulamadan vazgeçilmiştir.³⁴

Şahnalar köyünün ödemesi gereken vergi-yi mahsusa, 4.630, öşür 598,5, adet-i ağnam ise 27 kuruştur. Toplam vergi tutarı 5.255,5 kuruştur. Bu meblağın %88,09'unu vergi-yi mahsusa, %11,38'ini öşür, %0,51'ini ise adet-i ağnam vergisi oluşturmaktadır. Ahalinin toplam kazancı 13.820,5 kuruştur ve bunun 5.255,5 kuruşunu vergi olarak ödemektedir. Buna göre köy ahali gelirin %38,02'sini vergiye ayırmaktadır.

Çevredeki köylerle karşılaştırıldığında Şahnalar köyünün gelirine oranla yüksek vergi ödediği görülmektedir. Özellikle vergi kalemlerinde önemli bir yekunu tutan vergi-yi mahsusanın kazalar tarafından köylere taksim edildiği dikkate alınacak olursa öncelikle Şahnalar gibi çevredeki 25-26 haneli köyleri incelemek yerinde olacaktır. Gerede Kazası'na bağlı Mirce Zopran köyünün 10.702 kuruş yıllık geliri bulunmakta olup ödemekle yükümlü olduğu toplam vergi 3.547 kuruştur.³⁵ Bu tutar gelirin %28,30'una tekabül etmektedir. Mengen Kazası'na bağlı Kara Şeyhler köyünün 18.652,5 kuruş yıllık geliri bulunmakta ve ödemesi gereken vergilerin yekûnu 4.251 kuruştur.³⁶ Bu meblağ toplam kazancının %22,79'unu oluşturmaktadır. Aynı kazanın Şeyhler köyünün ise toplam yıllık kazancı 24.344,5 kuruş olup vergilerinin toplamı 5.088,5 kuruştur. Ahali toplam kazancının %20,9'unu vergi olarak ödemekle yükümlü kılınmıştır. Gerede Kazası'na bağlı köyler toplam kazancının %32,59'unu³⁷ Mengen Kazası %25,45'ini vergi olarak ödemektedirler.³⁸ Tevfik Güran "19. Yüzyıl Ortasında Bir Kırsal Bölgede Ekonomik ve Sosyal Yapı: Filibe Sancağı'nın Koyuntepe Nahiyesine Bağlı 9 Köy Üzerinde Yapılmış Bir Karşılaştırma Çalışması" isimli makalesinde bir köyün gelir kaynakları arasında çiftçilik faaliyetlerinin ağırlığı arttıkça vergi yükünün de arttığını söylemektedir.³⁹ Güran'ın tespiti Mengen Kazası'na bağlı köylerin vergi oranının neden daha düşük olduğuna açıklık getirmektedir. Bu durumun sebebi açıcılık mesleğinin yaygınlığı olmalıdır.

Şahnalar köyünün çevresine göre daha yüksek oranda vergi ödemesinin sebebi hane reislerinin bir kısmının aktif olarak çalışmaması ve bu nedenle de arazilerin atıl kalması olabilir. Yukarıda değinildiği gibi asker emeklisi, firari, dilenci, askerlik görevinde ve hasta olarak kaydedilen altı hane reisi vardır. Bu haneler köyün %24'üne tekabül etmektedir. Vergilerde ağırlığı oluşturan vergi-yi mahsusa altı haneye tahakkuk ettirilmemiştir. Bu sebeple ödenmesi gereken vergi diğer hanelere yüklenmiş olmalıdır.

Ali Özdemir ve Okan Bozyurt, "Afyonkarahisar Halk Takviminin Sıcaklık Verileri ile Karşılaştırılması", *Doğu Coğrafya Dergisi* 11/15 (2011): 59-64.

³² Güran, *a.g.e.*, 274.

³³ Palamut, *a.g.m.*, 70-71.

³⁴ Feridun Emecen, "Ağnam Resmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1 (Ankara 1988), s. 478.

³⁵ Ercivan, *a.g.e.*, 258-274.

³⁶ Yaldirak, *a.g.e.*, 75-82.

³⁷ Ercivan, *a.g.e.*, 259-275.

³⁸ Yaldirak, *a.g.e.*, 75-82.

³⁹ Güran, *a.g.e.*, 277.

5. Geliri Az ve Çok Olan Hanelerin Kayıtları

Köyde 5 hanenin yıllık geliri 1.000 kuruşun üzerindedir. Çalışmada bu haneler diğerlerine göre daha iyi bir gelire sahip olduğu için varlıklı kabul edilmiştir. 250 kuruşun altında geliri bulunan hanelerin ise yoksul olduğu düşünülmektedir. Burada en varlıklı ve en yoksul 5 hanenin temettuat defterinde kaydedilen kayıtları incelenecek ve böylece ekonomik durumları tasvir edilecektir. Köyün en varlıklı haneleri Eğercioğlu İbrahim bin Ahmed'in, Eğercioğlu İsmail bin İsmail'in, Bekiroğlu Öksüz Mehmed bin Mehmed'in, Karahasanoğlu İbrahim bin Ali'nin (Şair Dertli) ve Akçaoğlu Mehmed bin Mehmed'in haneleridir. En yoksul 5 hane ise; Eğercioğlu Osman bin Mehmed'in, Karahasanoğlu Mustafa bin İbrahim'in, Abdaloğlu Ahmed bin Ahmed'in, Eyüboğlu Mehmed bin Mustafa'nın ve Bekiroğlu Ömer bin Osman'ın haneleridir. Yukarıda zikredilenlerin dışında 3 hanenin ise hiçbir geliri bulunmamaktadır. Bu hanelerin reislerinin biri firari, biri hasta, bir diğeri ise dilenci olarak kaydedilmiştir.

Köyün görece yüksek gelire sahip hanelerinden biri 1 numara ile kaydedilen Eğercioğlu İbrahim bin Ahmed'in hanesidir. Haneye, çiftçilik yapan Eğercioğlu İbrahim dışında çarıkçılık yapan oğlu Mehmed ve rençperlik yapan diğer oğlu Selim de gelir sağlamaktadır. Oğullarının işlerinden yıllık kazançları 200'er kuruştur. Aynı şekilde temettuat defterlerinde zuhurattan⁴⁰ olarak kaydedilen meblağ da 200 kuruştur. 13 dönüm arazileri vardır ve bunun 6,5 dönümünü ekmişler kalan 6,5 dönümünü ise nadasa bırakmışlardır. Bölgede hanelere ait tarım arazilerinin yarısının ya da daha fazlasının nadasa bırakıldığı görülmektedir. Bu durumun sebebi ise verimin düşük olmasıdır. Tarladan elde edilen gelir 621 kuruştur. Sahip oldukları sağmal karasığırdan ise 30 kuruş kazanç elde etmişlerdir. Hanenin nihayetinde 1845 yılı kazancı 1251 kuruştur. Ayrıca hanenin tarlanın sürümünde yararlanılan 3 baş karasığır öküzü ve binek hayvanı ya da taşımacılıkta kullanılan 1 baş beygiri vardır. Hane 530 kuruş vergi-yi mahsusa ve 69 kuruş öşür olmak üzere 599 kuruş vergi ödemekle yükümlüdür. Gelirlerinden bu meblağ çıkarıldığında kalan 652 kuruştur. Kazançlarının %47,88'ini vergi olarak ödemektedirler.

Köyün diğer bir yüksek gelirlili hanesi yine Eğercioğlu lakaplı İsmail bin İsmail'in hanesidir. Aynı lakabı taşıyan ailelerin aynı soydan geldiklerine dair kesin bir bilgi yoktur ancak aynı köyde ve yakın mahallerde yaşayanları muhtemelen akrabadır. 4 numaralı hanenin reisi İsmail bin İsmail de çiftçidir. Temettuat defterlerinin sonunda muhtar, imam ve köyün ileri gelenlerinin mühürleri bulunmaktadır. Şahnalar'a ait temettuat defterinde muhtar dışında köyün iki ileri geleninin mührü bulunmaktadır. Eğercioğlu İsmail bunlardan biridir. Hanede çalışan tek kişidir. 20 dönüm arazisi vardır. 10 dönümünü işlemiş geriye kalan 10 dönümünü ise nadasa bırakmıştır. Tarlasından 740 kuruş gelir elde etmiştir fakat bir bölümünü ortakçılık yöntemiyle kasabadan Seyit Ahmet isimli kişiye işletmiştir. Bu meblağdan 218 kuruş Seyit Ahmet'in hissesi düşüldüğünde kendisine 522 kuruş kalmıştır. 1 baş sağmal karasığırı bulunmaktadır ve yıllık kazancı 30 kuruştur. Dişi buzağısından dört yıl sonra hasılat alınacağı kaydedilmiştir. 2 baş beygiri ve 2 baş da karasığır öküzü bulunmaktadır. Zuhuratından elde ettiği 600 kuruş, toplam temettüsü ise 1152 kuruştur. Vergi-yi mahsusa 300, Öşür bedeli ise 58 kuruş tahakkuk etmiştir. Toplam ödenen vergi 358 kuruştur. Vergi kalemi çıkarıldığında haneye kalan 794 kuruştur. Hane toplam gelirinin %31,07'si vergi olarak ödemektedir.

⁴⁰ Hanenin emek sarf etmeden elde ettiği gelirlerdir. Genellikle hanedeki öküzlerin sayısı nispetinde zuhurat gelirinin arttığı görülmektedir. Tarla sürümünde öküzlerin kiralanması sonucu elde edilen gelir olma ihtimali yüksektir. Bkz. Mübahat Kütikoğlu, *a.g.m.*, 410.

Köyün en varlıklı hanesi 7 numara ile kaydedilen Bekiroğlu Öksüz Mehmed bin Mehmed'in hanesidir. Nitekim Öksüz Mehmed köyün ileri geleni olarak da temettuat defterinin sonunda mührü olan diğer kişidir. Hanede çalışan tek kişidir. Çiftçilik yapan Öksüz Mehmed'in 35 dönüm tarlası olup 1845 yılı itibariyle 15 dönümünü işleyip 20 dönümünü nadasa bırakmıştır. Tarlasından 648 kuruş gelir elde etmiştir. 5 baş sağmal karasığırı bulunmaktadır ve bunlardan 150 kuruş kazanmıştır. 4 baş dişi buzağısı vardır ancak kiminden iki kimindense üç sene sonra hasılat elde edileceği kaydedilmiştir. Dişi buzağılarının dışında 3 baş da erkek buzağısı bulunmaktadır. Ayrıca 4 baş karasığır öküzü ve 1 baş beygiri vardır. Tarla gelirleri dışında zuhurattan kazancı 500 kuruştur. Temettü vergisine tabi olan yıllık geliri 1298 kuruştur. Vergi-yi mahsusa 720, öşür ise 72 kuruş tahakkuk etmiştir. Gelirinden 792 kuruş vergi çıkarıldığında haneye kalan 506 kuruştur. Gelirin %61,01'ini vergi olarak ödemektedir.

Ele alacağımız bir diğer hane ünlü âşık Şair Dertli'nin 20 numaralı hanesidir. Karahasanoğlu İbrahim bin Ali ismiyle deftere kayıtlı olan âşıkın ismi,⁴¹ 1841 tarihli nüfus defterinde de adı aynı şekilde kaydedilmiştir.⁴² İslam Ansiklopedisinde aile ismi Karahüseyinoğlu şeklinde, hatalı verilmiştir. İlgili makalede aynı şekilde ölüm tarihi için 1845, 1846 ve 1848 olarak çeşitli iddiaların olduğu bir belirsizlik durumu belirtilmektedir.⁴³ Hâlbuki temettuat sayımları 1845 yılında yapılmış ve burada "fevt" ibaresiyle vefat ettiği belirtilmiştir. Ödediği vergi vesilesiyle bir önceki yıl yaşadığını da yine temettuat defterleri aracılığıyla biliyoruz. O halde 1845 yılında vefat ettiğini söylemek mümkündür.

Dertli'nin hanesinde çiftçilik ile uğraşan kardeşi İsmail'in dışında "tebaası"⁴⁴ diye kaydedilen Arnavut Mehmed isimli bir hizmetkâr bulunmaktadır. 35 dönüm tarlaları vardır ve 12,5 dönümü ekili, 22,5 dönümü ise nadasa bırakmışlardır. Buradan kazançları 400,5 kuruştur. 4 baş sağmal koyunları ve 20 baş keçileri vardır. Koyunlardan 16 kuruş, keçilerden ise 60 kuruş kazanç elde etmişlerdir. Bunların yanı sıra 4 baş erkek koyun ve 14 baş erkek keçileri vardır. 2 baş dişi kuzudan bir sonraki yıl hasılat alınacağı kaydedilmiştir. Ayrıca 1 erkek kuzu, 12 dişi oğlak, 13 erkek oğlak ve 2 karasığır öküzüne de sahiptirler. Yukarıda zikredilen kalemlerden 498,5 kuruş, kardeşinin rençperliğinden 310 kuruş ve tebaa olarak kaydedilen Arnavut Mehmed'in rençperliğinden ise 200 kuruş olmak üzere hanenin 1008,5 kuruş temettüsü vardır. Kardeşi İsmail'in ve hizmetkârlarının rençper olarak kaydedilmesi başkasına ait tarlada emekçi olarak çalıştıkları anlamını taşımaktadır. Dertli'nin hanesinin ödediği vergi, 230 kuruşu vergi-yi mahsusa, 44,5 kuruşu öşür ve 27 kuruşu adet-i ağnam olmak üzere 301,5 kuruştur. Bu bedel gelirlerinden çıkarıldığında 707 kuruş kalmaktadır. Hane toplam gelirinin %29,89'unu vergi olarak ödemektedir.

1.000 kuruşun üzerinde yıllık kazancı olan son hane 21 numaralı Akçaoğlu Mehmed bin Mehmed'in hanesidir. Ziraat işi ile uğraşan zikredilen kişinin 10 dönüm arazisi olup 5 dönümünü ekmiş diğer 5 dönümünü ise nadasa bırakmıştır. Araziden kazancı 607,5 kuruştur ancak bir kısmını ortakçısı işlediği için 202,5 kuruşu ona aittir. Geriye 405 kuruş kalmaktadır. 3 baş sağmal karasığırdan 90 kuruş elde etmektedir. Ayrıca bir sonraki sene sahip olduğu 1 baş dişi buzağıdan da hasılat alınacağı kaydedilmiştir. İlâveten 2 baş erkek buzağı, 1 baş beygir ve 2 baş karasığır öküzü bulunmaktadır. Zuhuratından 600 kuruş elde ettiği görülmektedir. Toplam temettüsü 1095

⁴¹ Aykut Aksu, Bolu Sancağı Çağa Kazası Müslim Defteri H. 1256/ M. 1840, (Yüksek lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal 2021), 24.

⁴² BOA, NFS.d., 698, 82.

⁴³ Nuri Yüce, "Âşık Dertli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9 (Ankara 1994), s. 186.

⁴⁴ Tebaa diye adlandırılan kişiler hizmetkâr olup hizmet verdikleri ailenin yanına kaydedilmiştir. Bkz. Süme – Lüleci, a.g.e., 25.

kuruştur. Vergi-yi mahsusa 300, öşür ise 45 kuruş tahakkuk etmiştir. Gelirinden vergisi düşüldüğünde kalan miktar 750 kuruştur. Hane gelirinin %31,50'sini vergi olarak ödemektedir.

Geliri en düşük hanelerden biri 5 numaralı Eğercioğlu Osman bin Mehmed'in hanesidir. Osman bin Mehmed askeriyede çerağanlık vazifesinden emeklidir. 1841 tarihli nüfus defterinde 39 yaşında kaydedilmiştir. Temettü sayımlarının yapıldığı dönemde 43 yaşında olmalıdır. Yaşı çalışmak için genç olmasına rağmen 6 dönüm arazisi atıl vaziyettedir. Emekli maaşı aylık 13 kuruş olmak üzere senelik 156 kuruştur. Kendisine 60 kuruş vergi-yi mahsusa tahakkuk ettirilmiştir. Bu meblağ düşüldüğünde haneye kalan miktar senelik 96 kuruştur.

Bir diğer yoksul hane Karahasanoğlu Mustafa bin İbrahim'in hanesidir. Çiftçi hizmetkârı olarak kaydedilen Mustafa bin İbrahim'in 10 dönüm arazisi vardır fakat tamamı atıl durumdadır. Hizmetkârlığından geliri senelik 200 kuruştur. Kendisine 60 kuruş vergi-yi mahsusa tahakkuk etmiştir ve bu miktar düşüldüğünde haneye kalan senelik miktar 140 kuruştur. 12 numarada kaydedilen Abdaloğlu Ahmed bin Ahmed de çiftçi hizmetkâridir. Sadece 1 dönüm arazisi vardır ve bunu eklemiştir. Hizmetkârlığından yılda 100 kuruş kazanmaktadır. Kendisine vergi yansıtılmamıştır.

Geliri düşük hanelerden biri de Eyüboğlu Mehmed bin Mustafa'nın hanesidir. Kendisi askerde olduğu için yıllık kazancı 60 kuruş, kendisine yansıtılan vergi-yi mahsusa ise 40 kuruştur. Mehmed bin Mehmed'in gelirinin düşük olmasının sebebi kendisinin askerde olmasıdır. 6 dönüm arazisi bu yüzden atıl kalmıştır. Sağmal iki karasığırı bulunmakta zikredilen gelir bu hayvanlardan elde edilmektedir. 1 baş dişi buzağısı vardır ve bundan 4 yıl sonra hasılat elde edilebilecektir. Ayrıca 1 baş da erkek buzağıya sahiptir.

Yıllık kazancı düşük hanelerden bir diğeri de Bekiroğlu Ömer bin Osman'ın hanesidir. Kendisi askerdedir. 11 dönüm arazinin sadece 2 dönümü işlenmiştir. Hanede çalışan başka erkek kaydedilmediğine göre bu iki dönümlük arazinin eşi tarafından ya da akrabalarının yardımıyla ekilmiş olması gerekir. Ekilen tarladan 50 kile buğday el edilmiştir. Bunun karşılığı 27 kuruştur. Kendisine vergi-yi mahsusa tahakkuk etmeyip 3 kuruş öşür vergisi yansıtılmıştır.

Tevfik Güran "19. Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyoekonomik Özellikleri" isimli makalesinde, kasabadaki Müslüman nüfusun vergilerinin gelir seviyesine göre oranının arttığını ancak belli bir eşikten sonra yüksek gelirli hanelere doğru gidildikçe bu oranın düştüğünü ifade etmiştir. Aynı makalede gayrimüslimler için ise daha da eşitsiz bir durum olduğunu, düşük gelirli hanelere daha yüksek oranda vergi yükü getirildiğini belirtmiştir.⁴⁵ Bu doğrultuda vergi-yi mahsusa adı altında alınan verginin gelire oranla dağılımının yapıldığı söylenemez. Araştırmamızda görüldüğü üzere vergi dağılımında eşitsizlikler vardır. Köyün en fazla gelire sahip olan 7 numaralı hanesi %61,01 oranında verdiği için elinde 506 kuruş kalırken 21 numaralı hane 1.095 kuruş elde etmekte ve gelirinin %31,50'sini vergi olarak ödeyerek hanesine 750 kuruş kalmaktadır. Ancak bu durum vergi dağılımının keyfi olarak yapıldığını düşündürmemelidir. Nitekim en fazla vergiyi ödeyen Bekiroğlu Öksüz Mehmed bin Mehmed köyde en fazla araziye, koşum hayvanı olan karasığır öküzüne, sağmal öküze ve buzağıya sahiptir.

Vergideki adaletsizlik taşranın itirazları sonucunda Meclis-i Vala tarafından ele alınmıştır. Meclis-i Vala tarafından 22 Mart 1846'da düzenlenen mazbatada hanelerin %1,5 ila %55 arasında

⁴⁵ Güran, a.g.e., 277.

çeşitli oranlarda vergi ödediği ifade edilmiştir. Ayrıca kazalara paylaştırılan vergilerde de orantısızlık vardır. Bu doğrultuda vergilendirmede iyileştirme çabaları başlamıştır.⁴⁶

Sonuç

Köylerde yaşayan insanlar şehir ve kasabalarda yaşayanlardan, nüfus ve iş hayatı bakımından farklıdır. Köylerde, sosyal statü farklılıkları azalmakta ve genellikle tarım faaliyeti ön plana çıkmaktadır. Bazı istisnaları olsa da, bir alanda uzmanlaşanların sayısı sınırlıdır. Genellikle köylüler benzer faaliyetleri yapmaktadır.⁴⁷ Günümüzde Osmanlı dönemine dair şehir tarihi çalışmaları lisansüstü tezi olarak yoğun olarak çalışılmaktadır. Genellikle kaza idari birimleri bütün olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda köyler birer istatistikî veri olarak değerlendirilmekte, kırsal yaşam ve köylerin sosyo-ekonomik durumları tam olarak ortaya konulmamaktadır. Pek çok çalışmada köylerin yeri dahi belirtilmemektedir.

Bu çalışma temettuat defterlerine dayanarak bir köyün XIX. yüzyıl ortasındaki sosyal ve ekonomik yapısını ortaya koymayı amaçlamıştır. Köy seçiminde ünlü âşıklardan Şair Dertli'nin köyü seçilerek Dertli hakkındaki literatüre katkı sağlamak da istenmiştir. Şahnalar'ı çevre kazalara bağlı aynı büyüklükteki köylerle kıyaslama gayretinde bulunulmuştur. Ayrıca en yüksek ve en düşük gelire sahip 5 hanenin ekonomik varlıkları detaylı olarak incelenmiştir. Varlıklı haneler, hakkında daha fazla veriye sahip olduğu için XIX. yüzyıl ortasında bir köy yaşamını daha iyi resmetmektedir. Ancak sadece bu haneleri incelemek yoksul hanelerin görmezden gelinmesine ve köyün ekonomik durumu hakkında yanıltıcı bir izlenim edinilmesine yol açardı. Bu yüzden haklarında veri daha sınırlı olsa da yoksul haneler de araştırma kapsamına dâhil edilmişlerdir.

Şahnalar köyü Gerede-Bolu arasındaki şose yol üzerinde 11. km'de güney tarafta kurulmuş bir köydür. Nüfusu 125 civarındadır. Köyün geçim kaynağı pek çok köyde olduğu üzere çiftçiliktir. Kayıtlardaki çiftçi hizmetkârı, hizmetkâr ve rençper gibi meslekler de bu meslek grubunda yardımcı hizmetlerdir. Bunların dışındaki meslekler aşçılık, çarıkçılık ve zaptiye teşkilatında derbentçiliktir. Aşçı, mesleğini İstanbul'da yapmaktadır. Çarıkçı ise köyde tarım dışı üretim yapan tek kişidir.

Şahnalar köyünde kaçak⁴⁸ ve hasta kişilerin sayısı göze çarpmaktadır. 8 ve 10 numaralı hanelerin reisleri firaridir. Bu kişilerin varsa suçları ya da neden kaçtıkları bilinmemektedir. Bahsedilen kişilerin birinin 10, diğerinin 6 dönüm tarım arazisi vardır. Durumlarından dolayı tarlaları atıl kalmıştır. Ayrıca Askeriyeden emekli olan bir kişinin 6 dönüm tarlası vardır ve tamamen atıldır. Askerde bulunan iki hane reisinin birinin 6 dönüm tarlası vardır ve kardeşi hastadır. İşleriyle ilgilenecek kimse olmadığından olsa gerek tarlaları tamamen atıldır. Diğerinin ise 11 dönüm tarlası vardır. Ancak kendisinin bulunmayışından olsa gerek sadece 2 dönümü işlenmiştir. Tarlalar atıl kalmayıp işlenecek olsa üretim miktarı ve köyün toplam kazancı bir nebze artmış olurdu. Böylece bu haneler de bir miktar fazla vergi-yi mahsusa öder, hem görece varlıklı ailelere daha az vergi ödemek düşer hem de köyün toplam kazancından daha az bir kısmı vergi için ayrılmış olurdu.

Köyde büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yaygındır. Küçükbaş hayvancılık yapan ise sadece 1 hane mevcuttur. Koşum hayvanı olan karasığır öküzü yeteri miktarda bulunmaktadır. Daha sonra

⁴⁶ Arzu Tozduvan, "Aydın Güzelhisarı'nın Sosyal ve İktisadi Durumu (1844)", (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992), 26.

⁴⁷ Ahmet Ercivan, "Şehir Tarihçiliği ve Türkiye'deki Yansımaları", *Tarih ve Günce* 12 (2022): 121.

⁴⁸ Temettuat defterinde zikredilen iki kişinin hangi sebeple kaçak olduklarına dair bir bilgi yer almamaktadır.

en fazla bulunan hayvan sağmal karasığırdir. Bu durum özellikle köy halkının büyük baş hayvanın sütünden yararlanmanın, etini tüketmekten daha ön planda olduğunu göstermektedir. Binek hayvanı olarak kullanılan at ve eşek ise bazı hanelerde 1-2 baş bulunurken bazılarında hiç bulunmamaktadır.

Şahnalar köyü tarlalarını işleyemeyen hanelerin varlığından ötürü, gerçekleştirebileceğinden daha azını üretmektedir. Tarlaların atıl kalmasının sebepleri arasında verimin düşüklüğü, köye ait tarım arazilerinin eğimli olmasının yanı sıra hanelere ait hastalık, askerde bulunma, kaçaklık gibi özel durumların etkili olduğu görülmektedir. Bazı hanelerin temettüsü bulunmadığından tahakkuk etmesi gereken vergi-yi mahsusa diğer hanelere yansıtılmış gözükmektedir. Gelirlerine nispetle vergi oranının yüksek olması dışında, yöredeki emsali köylerden bir farkı bulunmamaktadır. Buna göre Şahnalar köyü üzerine yapılan bu araştırma çevredeki herhangi bir köyün sosyal ve iktisadi hayatı hakkında da fikir vermektedir.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

Maliye Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri (ML.VRD.TMT.d.), 3283, 3437, 4373.

Nüfus Defterleri (NFS.d.), 698.

2. Tetkik Eserler

Aksu, Aykut. Bolu Sancağı Çağa Kazası Müslim Defteri H. 1256/ M. 1840. Yüksek lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2021.

Barkan, Ömer Lütfi. “Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”. *Türkiyat Mecmuası* 10/1 (1953): 1-26.

Demiral, Serdar. Temettuat Defterlerine Göre Bolu Dördüdivan Kazasının Sosyal-Ekonomik Durumu (1844-1845). Yüksek lisans tezi, Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi, 2022.

Emecen, Feridun. “Ağnam Resmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1(Ankara 1988), s. 478-479.

Ercivan, Ahmet. “Şehir Tarihçiliği ve Türkiye’deki Yansımaları”. *Tarih ve Günce* 12, (2022): 115-131.

Ercivan, Ahmet. *Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Gerede*. İstanbul, Kriter Yayınevi, 2022.

Güran, Tevfik. *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Karabak, Sevinç, Rahmi Taşçı, Vedat Ceyhan, Kürşad Özbek, Hilal Yüce Arslan. “İhsangazi Tarlalarından Soframıza Kültür Mirası Siyez Buğdayı”. *Toprak Su Dergisi Özel Sayı* (2019) : 86-93

İnalçık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

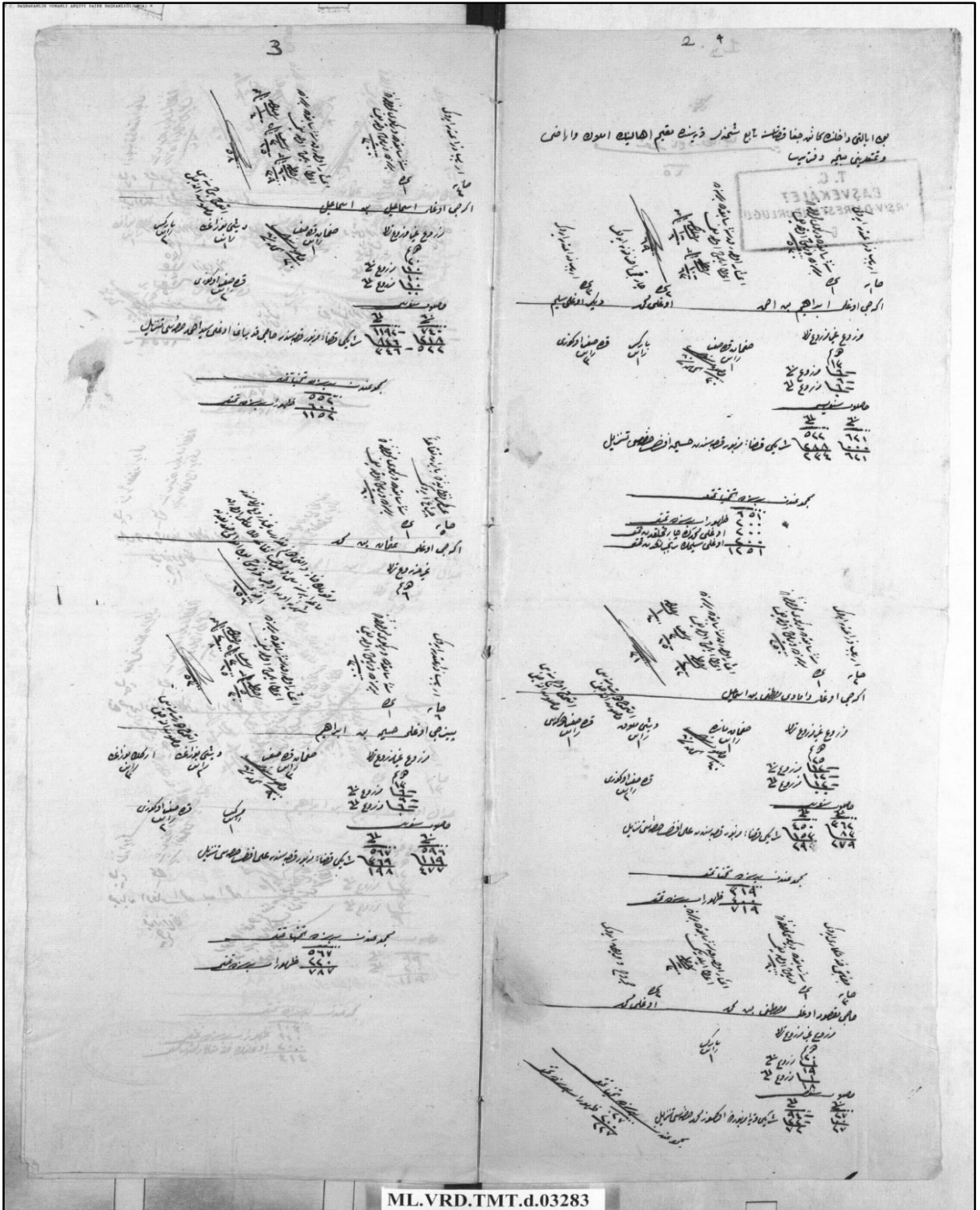
- Kaşmer, Ramazan. 19. Yüzyılda Gerede Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1994.
- Keleş, İdris. *Çağa ve Köylerinin Tarihi*. Ankara, Yücel Ofset Matbaacılık, 2007.
- Köç, Ahmet. “Orta Anadolu'da Bir Yörük Köyü: Kömürcü”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/11, (2020): 184-199.
- Mübahat Kütükoğlu. “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”. *Bellekten* 59/225 (1995): 395-412.
- Özdemir, M. Ali ve Okan Bozkurt. “Afyonkarahisar Halk Takviminin Sıcaklık Verileri ile Karşılaştırılması”. *Doğu Coğrafya Dergisi* 11/15 (2011): 53-82.
- Palamut, Mehmet E. “Aşar ve Düşündürdükleri”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 43/1-4, (1984): 69-78.
- Sönmez, Ali. “Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25/39 (2006): 199-219.
- Süme, Mehmet ve Abdullah Lüleci. *Mudurnu Nüfus Defteri I (1840)*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2022.
- Süme, Mehmet. “Türklerde Yer Adı Verme Geleneği ve Oğuz Boylarının Bolu'daki İzleri”. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/1 (2018), 263-291.
- Tozduman, Arzu. Aydın Güzelhisarı'nın Sosyal ve İktisadi Durumu (1844). Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992.
- Yaldırak, Tarık. *XIX. Yüzyılda Mengen Kazası*. Bolu, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Yiğit, İlker. “Divan” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ek-1 (Ankara 2020) ss. 333-334.
- Yüce, Nuri. “Dertli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9 (Ankara 1994), ss. 186-187.
- 3. Genel Ağ Kaynakları**
- Google Earth üzerinden “Şahnalar köyünün görünümü” son güncelleme 16.05.2023.
<https://earth.google.com/web/@40.77765854,32.07765242,1094.73190431a,960.54860129d,35y,95.11216714h,73.49892744t,-0r>

Ekler

Ek 1. Google Earth internet sitesinden elde edilen uydu görüntüsünde Şahnalar köyü ve üzerinde bulunduğu coğrafya görülmektedir. Tarım arazileri eğimli ve engebeli bir yapıdadır. (Google Earth üzerinden “Şahnalar köyünün görünümü” son güncelleme 16.05.2023. <https://earth.google.com/web/@40.77765854,32.07765242,1094.73190431a,960.54860129d,35y,95.11216714h,73.49892744t,-0r>)

Ek 2. Bolu Sancağı Çağa Kazası'na bağlı Şahnalar köyüne ait temettuat defterinin ilk sayfasıdır. (BOA., ML.VRD.TMT.d., 3283)

ML.VRD.TMT.d.03283